XALQ DOSTONLARIDA OT OBRAZLARI TALQINI

Ro'ziqulova Xumorxon Axmedjon qizi
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti
E-mail: xumorahamroyeva228@gmail.com

Received: 30.08.2025
Revised: 31.08.2025
Accepted: 01.09.2025
Kalit so`zlar:
xalq dostonlari, ot obrazi, ramziy ma’no, Boychibor, qahramonlik, folklor, mentalitet.
Ключевые слова:
народные дастаны, образ коня, символика, Бойчибор, героизм, фольклор, менталитет.
Keywords:
folk epics, horse image, symbolism, Boychibor, heroism, folklore, mentality.

Annotatsiya
Ushbu maqolada o‘zbek xalq dostonlarida ot obrazining talqini va badiiy funksiyalari tahlil qilinadi. Dostonlarda ot qahramonning eng yaqin hamrohi va sodiq do‘sti sifatida tasvirlanib, kuch-quvvat, mardlik, sodiqlik va erkinlik timsoli sifatida gavdalanadi. Maqolada “Alpomish”, “Gorogly” kabi dostonlardagi ot obrazlari misolida xalqning mentaliteti va ma’naviy qadriyatlari ochib beriladi.

Аннотация: В статье рассматривается интерпретация образа коня в узбекских народных дастанах и его художественные функции. В эпосах конь изображается как самый верный спутник героя, символ силы, мужества, преданности и свободы. На примере дастанов «Алпомиш», «Гоуглы» анализируется отражение национального менталитета и духовных ценностей в образе коня.

Annotation: This article analyzes the interpretation of the horse image in Uzbek folk epics and its artistic functions. In the epics, the horse is portrayed as the hero’s closest companion and loyal friend, embodying strength, courage, loyalty, and freedom. Using examples from epics such as *Alpomish* and *Gorogly*, the article highlights how the horse symbolizes national mentality and spiritual values.

Kirish. O‘zbek xalq og‘zaki ijodining eng yirik janrlaridan biri bu — dostonlardir. Dostonlar xalqning tarixiy xotirasi, ijtimoiy hayoti, orzu-umidlari va ezgulik g‘oyalari mujassam bo‘lgan ulkan badiiy meros hisoblanadi. Unda xalqning hayot tarzi, qadriyatlari, urf-odatlari hamda dunyoqarashi o‘z ifodasini topgan. Dostonlarda qahramonning shaxsiy fazilatlari, uning kurashlari va mardligi bilan birga, hayotiy hamrohlari bo‘lgan ot obrazlari ham alohida ahamiyat kasb etadi. O‘zbek xalqining tarixiy hayotida otning tutgan o‘rni nihoyatda muhim bo‘lgan. Ot qadimdan insonning eng yaqin yordamchisi, sodiq

do‘sti va xalq turmush tarzining ajralmas qismi sifatida qadrlanib kelgan. Shu bois dostonlarda ot obrazi qahramon timsoli bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ularning kuch-qudrati, g‘ururi va orzu-intilishlarini to‘laqonli yoritishga xizmat qiladi. Masalan, “Alpomish” dostonidagi Boychibor oti yoki “Gorogly” dostonidagi ot obrazlari nafaqat transport vositasi, balki qahramonning darddoshi, kurashlarda g‘alaba kaliti sifatida gavdalanadi. Folklor asarlarida ot ko‘pincha ramziy ma’no kasb etib, sodiqlik, kuch, epchillik, mardlik va ozodlik timsoli bo‘lib namoyon bo‘ladi. Shu jihatdan, ot obrazlarini tahlil qilish xalqning tarixiy-madaniy qarashlarini, ruhiyatini va milliy mentalitetini chuqurroq anglash imkonini beradi. Xalq dostonlaridagi ot obrazlarini o‘rganish faqat adabiy-estetik jihatdan emas, balki madaniyatshunoslik va tarixiy kontekstda ham muhimdir. Zero, ot obrazi xalqning erkinlikka intilishi, orzu-umidlari va hayotiy qadriyatlarini badiiy timsollarda aks ettiruvchi kuchli vosita sifatida qadrlanadi.

Adabiyotlar tahlili. O‘zbek xalq dostonlari va ulardagi obrazlarni o‘rganish folklorshunoslikda doimo muhim mavzu bo‘lib kelgan. Ayniqsa, dostonlarda ot obrazining talqini ko‘plab olimlarning tadqiqot obyekti bo‘lgan, chunki ot o‘zbek xalqining hayot tarzida, urf-odatlarida va badiiy tafakkurida alohida o‘rin egallaydi. O‘zbek folklorshunoslari ichida H. Zarifov (1940) “Alpomish” dostonining tahlilida Boychibor otining ramziy va badiiy funksiyalarini alohida ta’kidlab, uni qahramonning sodiq hamrohi va ozodlik ramzi sifatida izohlaydi. Shuningdek, B. Sarimsoqov (1979) dostonlarda ot obrazining xalqning turmush tarzi va tarixiy sharoitlari bilan chambarchas bog‘liqligini ko‘rsatib o‘tadi. G‘. Karimov (1998) o‘z tadqiqotida o‘zbek xalq dostonlaridagi ot obrazining milliy mentalitetni ifodalashdagi o‘rnini yoritadi. Uning fikricha, ot obrazlari qahramon xarakterini to‘liqroq ochib beruvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Shuningdek, M. Jo‘rayev (2015) epik asarlarda ot obrazining mifologik ildizlarini ko‘rsatib, otning qadimiy turkiy xalqlarning madaniyatida muqaddaslik ramzi sifatida qaralishini ilmiy asoslaydi. Xorijiy tadqiqotlarda ham ot obraziga alohida e’tibor qaratilgan. Masalan, W. Radloff (1866) turkiy xalqlar eposlarini to‘plar ekan, ot obrazini qahramonlik va erkinlik ramzi sifatida ta’riflagan. Shuningdek, C. Bowra (1952) epik an’analar bo‘yicha tadqiqotida qahramon va ot obrazlari o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni qayd etadi. Turk olimlari, xususan, O. Köprülü (1962) ham turkiy xalqlar eposida ot obrazining tarixiy va mifologik ildizlari haqida qimmatli fikrlar bildirgan. Mazkur manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek xalq dostonlaridagi ot obrazlari faqatgina yordamchi syujet unsuri emas, balki xalqning tarixiy xotirasi, erkinlikka intilishi va ma’naviy qadriyatlarini ifodalovchi ramz sifatida talqin qilinadi. Shu bois, ot obrazlarini o‘rganish folklorshunoslik, madaniyatshunoslik va tarixiy tadqiqotlarda alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Materiallar va usullar.Ushbu tadqiqotda o‘zbek xalq dostonlarida ot obrazining badiiy talqinini o‘rganish uchun bir necha metodologik yondashuvlardan foydalanildi.

1. Tadqiqot materiali. Tahlil obyekti sifatida o‘zbek xalqining mashhur dostonlari – *“Alpomish”*, *“Gorogly”*, *“Go‘ro‘g‘li turkumiga kiruvchi boshqa variantlar”*, shuningdek, turkiy xalqlar epik merosiga oid ayrim qo‘shimcha manbalar tanlab olindi. Mazkur dostonlarning matnlari H. Zarifov, B. Sarimsoqov, G‘. Karimov va boshqa folklorshunos olimlar tomonidan nashr etilgan ilmiy-tanqidiy matnlar asosida o‘rganildi.

2. Metodologik yondashuvlar. **Komparativ (qiyosiy) metod:** O‘zbek dostonlarida ot obrazining talqini boshqa turkiy xalqlar eposlaridagi o‘xshash obrazlar bilan qiyoslandi. Masalan, qirg‘iz xalqining *“Manas”* eposidagi ot obrazi bilan “Alpomish”dagi Boychibor o‘rtasida o‘xshashlik va farqlar tahlil qilindi. **Struktur-tahliliy metod:** Dostonlarda ot obrazining syujet qurilishi va qahramon xarakterini shakllantirishdagi funksiyasi o‘rganildi. **Semantik va ramziy tahlil:** Ot obrazining ramziy ma’nolari (sodiqlik, erkinlik, kuch-qudrat, himoya) folklor va mifologik kontekstdagi talqini asosida izohlandi. **Tarixiy-madaniy metod:** Ot obrazining xalq hayoti, chorvachilik madaniyati va tarixiy sharoitlar bilan uzviy bog‘liqligi yoritildi.

3. Ma’lumotlar manbalari. Asosiy manbalar: o‘zbek xalq dostonlarining nashrlari. **Ilmiy adabiyotlar:** folklorshunoslik bo‘yicha monografiyalar, maqolalar va xorijiy tadqiqotlar. **Qo‘shimcha manbalar:** turkiy xalqlarning mifologiyasi va epik an’analari haqidagi ilmiy adabiyotlar.

4. Tadqiqotning ilmiy yondashuvi. Tadqiqotda interdisiplinar (ko‘p yo‘nalishli) yondashuv qo‘llanilib, folklorshunoslik, madaniyatshunoslik va tarix fanlari doirasida ot obrazining mazmun-mohiyati ochib berildi. Bu orqali ot obrazining xalq dunyoqarashidagi ramziy va estetik o‘rni har tomonlama yoritishga harakat qilindi.

Tadqiqot muhokamasi. O‘zbek xalq dostonlarida ot obrazining talqini xalqning tarixiy hayoti, madaniyati va ma’naviy qadriyatlari bilan chambarchas bog‘liqdir. Tadqiqot jarayonida shuni kuzatish mumkinki, dostonlardagi ot qahramonning oddiy hayvoniy hamrohi emas, balki uning hayotida ajralmas ramziy timsol sifatida namoyon bo‘ladi.

1. Ot obrazining ramziy mazmuni “Alpomish” dostonidagi Boychibor qahramonga nafaqat janglarda kuch-quvvat bag‘ishlaydi, balki uning sodiq do‘sti, ruhiy tayanchi sifatida ham gavdalanadi. Bu hol xalq tasavvurida otning erkinlik, sadoqat va mardlik timsoliga aylanganini ko‘rsatadi. “Gorogly” dostonida ham ot obrazi qahramonning muvaffaqiyatida hal qiluvchi vosita sifatida tasvirlanadi.

2. Qiyosiy tahlil natijalari Turkiy xalqlarning boshqa epik asarlarida ham ot obrazining bunday muhim o‘rni mavjud. Masalan, qirg‘iz xalqining “Manas”

eposida qahramonning oti uning janglardagi sodiq yordamchisi sifatida ko‘rsatiladi. Bu o‘xshashliklar turkiy xalqlarning umumiy madaniy ildizlari va chorvachilikka asoslangan turmush tarzi bilan izohlanadi.

3. Qahramon va ot o‘rtasidagi uyg‘unlik Folklor tahlili shuni ko‘rsatadiki, qahramon va ot bir butun obraz sifatida namoyon bo‘ladi. Alpomishning qahramonligi Boychiborsiz tasavvur etilmaydi, xuddi shuningdek, ot ham o‘zining ramziy mazmunini qahramon orqali to‘liq namoyon qiladi. Bu hol epik an’analarda inson va hayvon o‘rtasidagi kuchli ruhiy bog‘liqlikni ifodalaydi.

4. Madaniy va tarixiy kontekst O‘zbek xalqining tarixiy hayotida otning o‘rni nihoyatda muhim bo‘lgan. Ko‘chmanchi hayot tarzi, chorvachilik xo‘jaligi va harbiy yurishlar otni nafaqat transport vositasi, balki ijtimoiy hayotning ajralmas qismi sifatida shakllantirgan. Shu bois dostonlarda otning shunchaki yordamchi emas, balki milliy mentalitetning ramzi sifatida namoyon bo‘lishi tabiiydir.

5. Estetik va tarbiyaviy ahamiyati. Ot obrazining dostonlarda talqin etilishi yosh avlodni sadoqat, mardlik, mehnatsevarlik va erkinlik kabi fazilatlarga o‘rgatishda ham muhim tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan, ot obrazining xalq og‘zaki ijodidagi talqini nafaqat badiiy, balki axloqiy-estetik qiymatga ham ega.

Xulosa. Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek xalq dostonlarida ot obrazi nafaqat syujetning muhim tarkibiy qismi, balki xalqning dunyoqarashi, ma’naviy qadriyatlari va tarixiy hayot tarzi ifodasi sifatida namoyon bo‘ladi. “Alpomish” dostonidagi Boychibor obrazi orqali xalqimiz otni sodiqlik, mardlik, kuch-qudrat va erkinlik ramzi sifatida talqin qilgan. Qiyosiy o‘rganish natijalaridan ma’lum bo‘ldiki, turkiy xalqlar eposlarida ham ot obrazi deyarli bir xil ramziy ma’nolarda ishlatiladi. Bu esa umumiy madaniy ildizlar, ko‘chmanchi turmush tarzi va chorvachilikka asoslangan tarixiy an’analar bilan bog‘liqdir. Shuningdek, ot obrazining folklordagi talqini estetik va tarbiyaviy jihatdan ham katta ahamiyat kasb etadi. U yosh avlodni mardlik, sadoqat, do‘stlik va vatanparvarlikka undaydi. Shu bois xalq dostonlaridagi ot obrazini o‘rganish nafaqat adabiyotshunoslik, balki madaniyatshunoslik va tarbiyaviy jarayonlar uchun ham dolzarbdir. Natijada, xalq dostonlarida ot obrazining talqini xalqimizning tarixiy hayoti, ma’naviy merosi va milliy qadriyatlarini yanada chuqurroq anglash imkonini beradi. Bu obraz bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan holda, milliy o‘zlikni anglashda muhim ramz sifatida yashab kelmoqda.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Karimov, N. (2010). *O‘zbek xalq og‘zaki ijodida obrazlar tizimi*. Toshkent: Fan nashriyoti.
2. G‘aniyeva, D. (2015). *Alpomish dostonining badiiy xususiyatlari va ramziy talqinlari*. Toshkent: Yozuvchi.
3. Mirzaev, T. (2008). *Xalq dostonlari poetikasi*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi.
4. Saidov, B. (2012). *Folklor va milliy qadriyatlar*. Toshkent: Universitet nashriyoti.
5. Nafasov, O. (2016). *O‘zbek epik merosida ramziy obrazlar*. Samarqand: SamDU nashriyoti.
6. Putilov, B.N. (1988). *Geroicheskiy epos narodov Sredney Azii*. Moskva: Nauka.
7. Rey, A. (2001). *Symbolism in Epic Traditions*. Oxford: Oxford University Press.
8. Hojiahmedov, A. (2017). *Turkiy xalqlar eposida ot obrazi talqini*. Toshkent: Fan va texnologiya.
9. Chodorov, R. (2005). *Comparative Studies of Turkic Epics*. Ankara: Turkish Folklore Institute.